

AZ ISKOLÁZOTTSÁG, A FOGLALKOZTATOTTSÁG ÉS AZ INGÁZÁS TERÜLETI ÖSSZEFÜGGÉSEI*

FORRAY R. Katalin–HÍVES Tamás

PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológiai Tanszék
H-7624 Pécs, Ifjúság útja 6.; e-mail: forray@ella.hu

Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet
H-1051 Budapest, Dorottya u. 8.; e-mail: hives@ella.hu

Abstract: Our aims were to reveal the correlation between employment data and the level of education, as well as with the economic nature in the sub-regions of Hungary. We examined the phenomenon of commuting to work, and its relationship with the educational level.

The social and economic conditions widely vary in the sub-regions, counties and regions, and the composition of the employed and unemployed persons also differ: even those with the same qualification have different chances to find a job in the various regions. Employment and thus, unemployment is impacted by geographical location and economic potentials rather than the education level. An exception to this rule is the situation of those holding an university and college degree, whose employment level is high even in the disadvantaged sub-regions.

The number of commuters has considerably increased in the past 15 years. In the suburbia of Budapest there is a clear correlation between the rate of commuters and the slowing rate of migration from the capital. The rate of those commuting to work from disadvantaged sub-regions is much lower than elsewhere. The highest rate of commuting is measured among the population with elementary school education. Typically, commuting remains within the boundaries of the countries.

Összefoglaló: Tanulmányunkban feltártuk az ország különböző térségeiben a foglalkoztatottsági adatok összefüggéseit a lakosság iskolázottsági szerkezetével és a lakóhely gazdasági jellegével. Vizsgáltuk továbbá a munkavállalási ingázást, és ennek összefüggését az iskolázottsággal.

Az ország kistérségeiben, megyéiben és régióiban igen eltérőek a társadalmi-gazdasági feltételek, eltérő a munkanélküliek és a foglalkoztatottak összetétele: adott végzettséggel rendelkező személyek azonos iskolázottság ellenére is más-más eséllyel találhatnak munkát az ország különböző területein.

A földrajzi elhelyezkedés, gazdasági lehetőségek befolyásolják a foglalkoztatottságot és a munkanélküliséget és kevésbé az iskolázottsági szint. Kivétel a felsőfokú végzettségűek, akiknek a foglalkoztatása egyenletesen magas szintű a hátrányos helyzetű kistérségekben is.

* Az OFA 6341/26 sz. támogatott kutatás.

A munkahelyre ingázók aránya jelentősen növekedett az elmúlt másfél évtizedben. A budapesti agglomerációban egyértelműen összefügg lassuló ütemben tovább folytatódó fővárosból kifelé irányuló vándorlással. A hátrányos helyzetű kistérségekből sokkal kisebb az ingázók aránya, mint máshonnan. Legmagasabb az ingázási arány az általános iskolát végzett népességben. Az ingázás elsősorban megyei keretek belül zajlik.

Keywords: employment, education, regions, migration

Kulcsszavak: foglalkoztatottság, oktatás, régiók, migráció

Közismert, hogy az iskolázottság magasabb szintje az embernek jobb esélyeket biztosít a munkapiacra, illetve, hogy a munkanélküliség elsősorban az igen alacsony vagy éppen csonka iskolázottsággal rendelkezőket sújtja. Manapság egyre gyakrabban halljuk azt a véleményt is, hogy a munkapiacra a szakmunkásokra van kereslet, sokkal inkább, mint az érettségizett munkaerőre. Továbbá, hogy túlképzés van diplomásokból, mert a gazdaság nem a magas képzettséget igényli. Az adatokat – és a fenti vélemények állandósulását – vizsgálva szembetűnő, hogy az érettségit adó középiskolák és a felsőfokú képzés iránti igények nem csökkennek. Kutatásunkban ezeket az összefüggéseket területi, egészen pontosan kistérségi szinten vizsgáltuk. Jelen tanulmányunkban nem tudunk kitérni a vizsgálódás valamennyi aspektusára, csak a címben jelzett összefüggést emeljük ki.¹

Kutatásunk alapvető célja volt, hogy feltárja és kimutassa az ország különböző térségeiben megfigyelhető foglalkoztatottsági és munkanélküliségi adatok összefüggéseit a lakosság iskolázottsági és életkori szerkezetével, a lakóhely gazdasági jellegével, urbanizáltsági szintjével. Célunk volt továbbá annak vizsgálata, hogy a munkavállalási ingázás milyen gyakoriságú, mely területeken és milyen térségekben történik. Közvetlen kutatási célunk "eurokonform" területi-társadalmi változók kialakítása, térképi ábrázolása, s ezek birtokában az ország társadalmának olyan leírása, amely az oktatásnak, mint az emberi erőforrás fejlesztésének a szokásos területi elemzéseknél nagyobb hangsúlyt ad. A kutatás során keletkezett térképek és statisztikai elemzések segítségével jobban áttekinthetővé, felmérhetővé válik a foglalkoztatás és a munkanélküliség milyenségét befolyásoló társadalmi-területi tényezők szerepe, súlya.

Területi elemzésünk egységül a *kistérséget* választottuk. Ez a terület a 4 NUT területi szintnek felel meg, lényegében egy központ és a körötte elhelyezkedő kisebb települések csoportja, amelynek történeti háttere a járás. A kistérségi rendszer az egész országot lefedő közepes méretű területi egységekből áll. Bár a kistérségek között nagy különbségek mutatkoznak, népesség számát a gazdaság erejét tekintve, mindemellett a kistérségi szintű elemzés sokkal pontosabb képet ad az ország térszerkezetéről, mint a megyei, ahol a megyén belül elmosódnak a különbségek (Forray–Kozma 2000a; Faluvégi 2008).

Abból a feltételezésből indultunk ki, hogy *a munkanélküliek végzettségi szerkezete statisztikailag fordítottnak arányos a munkaerőpiac szükségletével*. A munkaerőpiac olyan gazdasági ágazatok, tevékenységek felé strukturálódott át, amelyek inkább felté-

1 Részletesebben lásd Forray–Híves 2008.

telezik a magasabb képzettségű munkaerő alkalmazását (Fóti–Lakatos 2004). Ezt az általános összefüggést szem előtt tartva úgy véljük, hogy a helyi munkaerőpiacot jellemzi az, ha inkább az alacsony vagy inkább a magasabb iskolázottságúak vannak a munkanélküliek között. Általában az alacsony iskolai végzettségűek körében a legmagasabb a munkanélküliség, a felsőfokú végzettségűek között a legalacsonyabb. Az iskolázatlanság nemcsak kevesebb tudást jelent, de az alkalmazkodóképesség, a tanulási képesség hiányát is (Enyedi 1993). Köztudomású az is, hogy az ország északkeleti térségében a legmagasabb, Budapesten és az ország nyugati felén a legalacsonyabb az állást nem találók aránya. Azonban sok esetben nem helyes ez a felületes megközelítés, jelentős kistérségi eltérések vannak, illetve előfordul az ország egyes területein, hogy az iskolázottsági szint növekedésével nő a munkanélküliek száma, s megjelent a diplomás munkanélküliség is Budapesten, természetesen ott, ahol a legmagasabb arányban vannak jelen a népességben.

ISKOLAI VÉGZETTSÉG

A népesség végzettségének összetétele *sok esetben nem felel meg a gazdaság elvárásának*. Optimális az lenne, ha az iskolarendszerben, és azon kívül, a szakmastruktúrában és a hálózatban bekövetkezett változások követnék a társadalom és gazdaság ártrendeződését, illetve támogatnák és segítenék a pozitív folyamatok kibontakozását. Az ország némely területén, kistérségében ez be is következett, ám az ország jelentős részében – ahol nem látni a gazdasági kibontakozás útjait –, a képzés rendszere és hálózata is bizonytalanságokkal küszködik (Forray–Híves 2005).

Külön hangsúlyt kapott a *pályakezdők munkanélküliségének* vizsgálata a megszerzett végzettség függvényében, területileg elemezve. A pályakezdők munkanélkülisége súlyos társadalmi probléma, a fiatalok körében elkeseredést és kilátástalanság érzését szüli, hogy nem találnak munkát a képzettségükkel (Forray 2008). Ugyanakkor viszont ez a munkavállalói csoport a legrugalmasabb, legkönnyebben átképezhető. Optimális esetben ezt a térség gazdasági szükségleteihez alkalmazkodó képzéssel vagy olyan átképzéssel lehetne elérni, ami a munkaadók számára olcsó, a munkavállalók számára pedig vonzó. Ám a probléma gyakran a tyúk vagy a tojás elsőbbségének kérdéséhez hasonlít: hiába keresnek a térség iskolái a környező gazdaság munkaerő igényeihez alkalmazkodó, azt szolgáló képzést, ha nincsen a környéken prosperáló gazdaság, amelyet kiszolgálniuk lehetne, kellene. Az Európai Unióban nagy hangsúlyt kapnak területfejlesztési politikában a kistérségi fejlesztési programok, hiszen a munkaerőpiac helyi szinten igényli a képzett munkaerőt (Rechnitzer–Smahó 2005). A területfejlesztés egyik súlypontja éppen a képzés és a munkaerőpiac összehangolása lehet.

A népesség iskolázottsági szintje az elmúlt évtizedekben, így az 1990. évi népszámlálást követő években is folyamatosan emelkedett (Forray–Kozma 2000b). Folytatódott az iskolakötelezettségi korból kilépők körében az általános iskolánál alacsonyabb végzettségűek arányának csökkenése és a megfelelő korú népesség végzettségének növekedése minden iskolázottsági szinten.

I. táblázat A népesség iskolai végzettsége a megfelelő korú népesség százalékában 1949–2005

	1949	1960	1970	1980	1990	1996	2001	2005
Általános iskola első évfolyamát sem végezte el	4,8	3,2	1,9	1,1	1,2	0,7	0,7	0,5
1–7 osztályt végzett	74,6	64,0	46,7	32,8	20,7	14,1	11,2	7,8
Legmagasabb végzettsége általános iskola vagy szakmunkásképző	15,1	24,0	35,9	42,7	48,9	50,5	50,0	48,6
Legalább a teljes általános iskolai végzettség	20,6	32,8	51,4	66,1	78,1	85,2	88,8	91,7
Legmagasabb végzettsége érettségi	3,8	6,1	11,3	16,9	19,1	22,6	25,6	29,1
Legalább középiskolai érettségi	5,5	8,8	15,5	23,4	29,2	34,7	38,2	43,1
Felsőfokú végzettség	1,7	2,7	4,2	6,5	10,1	12,1	12,6	14,0

Forrás: KSH-népszámlálások.

FOGLALKOZTATOTTSÁG ÉS AZ ISKOLAI VÉGZETTSÉG

Az *ími-olvasni tudást* 1960-ig kérdezte a népszámlálás. Eredetileg – a 19. században – a legalább négy osztályos végzettség alternatívájaként szolgált. Az évtizedek alatt valamilyen szinten majdnem mindenki megtanult legalább ími-olvasni, a hagyományos analfabetizmus minimálisra csökkent. 1970-től a népszámlálások az iskolai végzettség teljes hiányával jellemezhetők számát mutatják be. Bár legtöbbször idősök, még ma sem tűnt el teljesen az a réteg a fiatalabb korcsoportokban sem, amelynek tagjai nem végeztek semmiféle iskolát: a “0 osztályt végzettek” aránya 2005-ben országosan 0,5 százalékos volt.

A területi megoszlásuk alapján két szabályszerűség meglehetősen világosan megállapítható. Az egyik a fejlettség közismert északnyugat-délkeleti tengelye. Ez a tengely az analfabetizmus területi megjelenése során is meglehetősen biztonsággal kirajzolódik. Az Ormánság, a Zempléni-hegyvidék, valamint a Szamosköz kistérségei mellett az Észak-Alföld közepén találunk még magasabb előfordulási arányokat. Csaknem összefüggő azonban a kép, amelyet az Észak-Dunántúl igen alacsony analfabetizmussal jellemezhető térségei ellenpontosznak. A másik szabályszerűség a Dél-Alföld viszonylagos fejlettsége. Ez hosszabb folyamat eredménye, és azt jelenti, hogy az elmaradottság egy összefüggő régióján belül a dél-alföldi térségekben nem vagy csak alig találtunk analfabetizmust. A történeti háttérrel nem vizsgáltuk, ám valószínűleg összefüggésben van a tanyarendszerben nemzedékekkel korábban kezdeményezett és máig ható művelődési folyamatokkal – például olvasóköri –, melyek máig hatnak az írásbeliség presztízsére.

A teljesen iskolázatlan népességen belül nagyon kevesen dolgoznak, a foglalkoztatottak aránya a 15–60 éves korcsoporthoz viszonyítva rendkívül alacsony, országosan 15 százalék. Azonban jelentős területi különbségek figyelhetők meg. Míg a legmagasabb a teljesen iskolázatlan népesség aránya a borsodi, szabolcsi néhány somogyi és baranyai kistérségekben, addig az ilyen végzettséggel rendelkező foglalkoztatottak aránya Budapest környékén, Észak és Közép-Dunántúlon és néhány nagyvárosban a legmagasabb. Ebből következik, hogy ahol a legtöbb az írástudatlan, ott van számukra a legkevesebb munkalehetőség.

A *befejezetlen általános iskolát végzettek* mutató *1. térkép* (lásd *Függelék*) jelentős egyenlenséget mutat, az ország észak-keleti kistérségeiben kétszer-háromszor maga-

sabb az arányuk, mint az észak-nyugatiban. Észak-keleten csupán a megyeszékhelyeken alacsony az arány, mivel a nagyvárosi népesség sokkal iskolázottabb, mint a környező falusias, kisvárosi térségekben. Jelentős az alacsonyan iskolázottak aránya még Dél-Dunántúl egyes kistérségében is. Ha ezt a térképet összevetjük a foglalkoztatottságot ábrázoló 2. térképpel (lásd Függelék), még inkább egymás tükörképét kapjuk. Az ország észak-nyugati részén, a fővárosban és környékén ezen alacsonyan iskolázott népesség a teljes népességnek csupán 10-20 százalékát teszi ki, viszont körülbelül 70 százaléknak van munkája is. Míg azokban a kistérségekben, ahol 25-34 százalék az alacsonyan végzetek aránya, állása viszont mindössze 38-50 százalékának van!! Azaz feltételezhető, hogy országunk társadalmi-gazdasági szempontból legfejlettebbnek számító részének gazdasága is fel tud szívni bizonyos arányú iskolázatlan munkaerőt (mi itt 8-15 százalékra becsültük az arányt). A rosszabb helyzetű térségekben – ahol a kedvezőtlen társadalmi-gazdasági viszonyokat jelzi is, okozza is az igen alacsonyan iskolázottak viszonylag nagy aránya – a kevés munkahelyen is inkább a magasabban iskolázottak osztoznak. Bár ha a foglalkoztatottságot területileg az adott iskolázottsági csoportban vizsgáljuk, ez utóbbiakban jobbnak tűnik a nagyon gyengén iskolázottak részesedése. Lehet, hogy ez csökkenti a tanulási motivációkat is, hiszen ha kevesen is, de mégis munkához jutnak egyesek a viszonylag népes alacsonyan iskolázott csoportból.

Ha a legfeljebb általános iskolát végzettek arányát vizsgáljuk az ország különböző térségeiben, nem látszik annyira markáns regionális eltérés, mint az előzőekben. A főváros környékén, megyeszékhelyeken, és észak-nyugati országrészben igen alacsony a népesség aránya. A foglalkoztatottsági arány e körben jelentős regionális különbséget mutat: két és fél-, háromszoros az eltérés az észak-nyugati és az észak-keleti kistérségek között. Kevesen dolgoznak még közülük Dél-Dunántúl és Békés megye néhány kistérségében is.

A szakmunkás végzettségű népesség az ország északnyugati részén tömörült. Ez ellentmond annak a tudásunknak, hogy itt magas az iskolázottabb lakosság aránya, és annak is ellentmond, hogy a szakmunkásképzés legtovább a borsodi iparvidéken és környékén állott fenn. Ebben a szakmunkás orientációjú helyi oktatáspolitikai hatása is érzékelhető, azonban a tényleges munkapiaci kereslet iránya is hangsúlyos. Különösen feltűnő, hogy a hagyományosan monostruktúrák térségeiben – pl. a volt borsodi iparvidéken vagy az agrár-rurális Dél-Alföldön – a szakmunkásképzőt végzettek gyakorisága átlag alatti. Foglalkoztatottságuk hasonló képet mutat: az észak-nyugati térségekben rendkívül magas a foglalkoztatottsági arányuk 75-83 százalék, miközben az észak-keleti térségekben, köztük a volt borsodi iparvidéken csupán 47-60 százalékuk tartozik e körbe. Az összefüggést úgy értelmezhetjük, mint a korábbiakat. Az ország fejlettebb, nyugati-északnyugati térségeiben a lakosság iskolázottsága kiegyenlítettebb, mint más térségekben, viszont a középfokú iskola nagy arányban szakmunkásképzést jelent, különösen az idősebb korosztályok esetében.

A szakmunkásképzés helyébe a kilencvenes évek folyamán az ország fejlett régióiban az érettségit adó középiskolázás lépett. A szakmunkásképzés összeomlása a fejlettebb régiókban olyan űrt hagyott maga után, amelynek következtében ezekben a térségekben a középiskolázás általánossá válása kérdőjeleződhet meg, azaz tartóssá válhat a gyenge iskolázás a fiatalabb korcsoportokban is.

A középiskolát végzettek (érettségizettek) aránya, kétféleképpen is kiegészíti a szakmunkás végzettségűek alkotta regionális képet (3. térkép, lásd Függelék). Egyfe-

lól az tűnik ki, hogy a társadalmi-gazdasági szempontból jobb helyzetben lévő térségekben a szakmunkás végzettség – mint legmagasabb iskolázottsági szint – elterjedtsége jelentősen csökkent, és a középiskolázás válik egyre jellemzőbbé. Másfelől viszont láthatóvá válik, hogy egyes térségekben nem történt hasonló fejlődés: a szakmunkásképzés volt a domináns középfokú képzettségük, és ez a képzés fokozatosan visszaszorult. Az 1990-es évek oktatáspolitikai sikertörténete a középiskolázás tömeges méretűvé – egyes helyeken pedig általánossá – válása Magyarországon. Igazán azonban csak akkor értelmezhető, ha a szakképzésben részt vevők arányaival is egybevetjük. Ekkor ugyanis kiderül, hogy egyszerre van szó sikerről és kudarcról. A szakmunkásképzés visszaszorulását Budapesten kívül Csongrádban és Zalaiban egyértelműen követte az érettségit nyújtó képzésben való részvétel növekedése – Nógrádban, Tolnában, Szabolcs-Szatmár-Beregben, valamint Bács-Kiskun megyében ezzel szemben nem követte semmi. Így tehát az utóbbi megyékben a középfokú oktatásban való részvétel romlott – azaz a különbség ezen megyék és az ország leginkább iskolázódó megyéi között még az 1990-es évekhez viszonyítva is növekedett. A térképen három és félszeres a különbség a magasabban iskolázott kistérségek javára.

Az érettségivel rendelkező foglalkoztatottak arányát a 4. térkép (lásd Függelék) mutatja. Ezen a térképen nincs akkora eltérés, mint az előzőekben, bár a nyugati határ mentén, főleg Vas megyében 80 százalék körüli arányban dolgozik az érettségivel rendelkező munkaképes korú népesség, addig észak-keleten csupán 60 százalékuk. Az általános iskolát végzett népességnél háromszoros volt az eltérés (21-64 százalék) a legrosszabb és legjobb kistérség helyzetű között.

A legnagyobb területi különbség a népesség iskolai végzettségében a felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányában van (5. térkép, lásd Függelék). Kiugróan magas az arányuk Budapesten (21 százalék), és környékén, főleg Szentendre és Pilisvörösvár térségében (17-18 százalék), a hagyományos egyetemi centrumokban, főleg Szeged, Debrecen térségében. Alacsony a rurális térségekben, az elmaradottabb, szegényebb kistérségekben (3-6 százalék). Érdekes, hogy Egerben nagyon magas az arányuk (több mint 15 százalék), míg Miskolcon, amely régi, bár sajátos képzést nyújtó felsőoktatási központ, igen alacsony (csupán 11 százalék). Az elmúlt másfél évtizedben, a budapesti agglomerációban gyors változás zajlott, néhány kistérségben közel megkétszereződött a diplomások aránya. Ez abból következik, hogy a Budapestet elhagyók jelentős számban népesség iskolázottabb részéből kerültek ki. A legkevesebb diplomással rendelkező kistérség leginkább az Alföldön, főleg a Tiszántúlon van, de Észak-Magyarországon és Dél-Dunántúlon is jelentős számban található.

A diplomások foglalkoztatottságát mutató 6. térképen látszik (lásd Függelék), hogy számukra van a legtöbb munkalehetőség: országosan 85 százalékának van munkahelye. Bár a Dunántúlon magasabb a diplomás foglalkoztatottak aránya, de a rosszabb helyzetű kistérségekben is van számukra munka. Az adatok szóródása nagyon kicsi: a diplomás foglalkoztatottság szempontjából legmagasabb arányt mutató kistérség Csepreg (88 százalék) és a legalacsonyabb is Vas megyében található (Őriszentpéteri 77 százalék). Magas a diplomások foglalkoztatásának aránya olyan hátrányos helyzetű kistérségben is, mint Encs, Tiszavasvári vagy Tab (87-86 százalék). Ugyanakkor megfigyelhető, hogy Budapesten és az agglomerációjában viszonylag alacsonyabb, akárcsak, Szegeden, Debrecenben, ahol pedig a létszámuk a legmagasabb. Itt számolni lehet a diplomás munkanélküliség növekedésével is.

Az iskolázottság és a foglalkoztatottság területi összefüggéséről általánosságban elmondható, hogy az alacsonyabb végzettségűek esetében nagyobb az eltérés a különböző térségek között. Diploma ad legjobb az elhelyezkedési lehetőséget a kistérség hátrányos helyzetétől függetlenül (Híves 2004). A legalacsonyabb iskolázottságúak között nagyon alacsony a foglalkoztatottság (15 százalék). A területi eltérések nagyok, de közel sem annyira, mint a többi végzettségnél.

2. táblázat Foglalkoztatottsági arányok iskolai végzettség szerint megyénként a 15–60 éves népességből, 2001 (legmagasabb végzettség)

Megye	Teljesen iskolázatlan		Befejezetlen általános iskolát végzett		Általános iskolát végzett		Szakmunkás végzettségű	
	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%
Baranya	106	7,9	792	11,8	26 468	40,3	43 340	64,4
Bács-Kiskun	380	18,1	2 102	21,9	47 217	48,0	63 814	67,7
Békés	49	5,1	684	12,4	25 193	38,2	42 185	62,6
Borsod-Aba- új-Zemplén	117	3,8	1066	6,2	33 426	29,5	65 301	56,9
Budapest	2 584	46,4	1 810	26,3	97 358	53,2	120 247	73,1
Csongrád	117	12,4	830	19,0	29 053	45,9	46 339	67,5
Fejér	206	14,1	1 270	24,3	41 810	55,1	54 932	76,2
Győr-Moson- Sopron	133	13,4	868	26,9	35 453	57,4	61 551	77,2
Hajdú-Bihar	125	5,0	1 250	12,4	36 819	39,3	53 691	62,2
Heves	61	5,8	803	12,6	19 845	40,7	36 366	68,6
Jász-Nagykun Szolnok	59	4,0	983	11,6	27 716	39,5	43 056	64,4
Komárom- Esztergom	47	5,9	724	21,1	26 072	52,2	42 559	73,9
Nógrád	82	10,3	678	13,4	16 220	41,2	22 927	66,7
Pest	368	13,3	2 504	20,3	87 477	49,7	120 596	70,5
Somogy	114	6,9	1 152	15,9	24 649	43,1	37 176	66,6
Szabolcs-Szat- már-Bereg	175	5,7	973	6,1	31 664	29,6	51 635	55,6
Tolna	51	5,1	720	15,6	20 005	45,8	29 781	68,8
Vas	56	9,5	582	26,6	24 312	59,6	37 849	80,1
Veszprém	73	8,6	1 019	25,1	31 297	54,5	51 885	74,8
Zala	328	23,9	809	20,1	24 552	53,8	39 022	75,8
Országosan	5 231	15,2	21 619	15,2	706 606	45,4	1 064 252	68,3

Megye	Gimnáziumi érettségi		Szakközép- iskolai érettségi		Diploma		Teljes népesség	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Baranya	17 550	68,2	23 340	73,2	22 758	85,4	134 354	51,9
Bács-Kiskun	19 485	68,2	29 721	72,9	25 830	83,9	188 549	55,6
Békés	15 314	64,6	23 107	70,2	16 962	83,3	123 494	51,0
Borsod-Aba- új-Zemplén	29 516	61,0	42 975	68,2	34 714	83,2	207 115	45,7
Budapest	131 539	72,8	159 582	77,4	209 995	85,8	723 115	63,3
Csongrád	16 429	66,0	31 040	73,0	27 265	83,8	151 073	55,0
Fejér	18 233	72,4	32 118	78,5	24 814	86,8	173 383	62,1
Győr-Moson- Sopron	20 620	74,4	36 011	79,6	27 752	86,3	182 388	64,5
Hajdú-Bihar	21 954	64,5	29 724	71,3	29 144	83,6	172 707	49,7
Heves	13 978	67,5	20 912	74,0	16 758	83,6	108 723	54,3
Jász-Nagykun Szolnok	15 488	67,1	24 884	73,9	19 621	85,0	131 807	51,9
Komárom- Esztergom	14 812	70,3	22 544	76,9	15 924	84,5	122 682	60,8
Nógrád	8 917	66,1	13 929	73,6	9 202	85,0	71 955	53,1
Pest	53 144	70,7	82 364	75,9	65 219	84,5	411 672	59,2
Somogy	12 784	66,4	19 325	72,9	16 135	84,0	111 335	53,3
Szabolcs-Szat- már-Bereg	24 065	60,7	22 785	67,5	24 374	83,1	155 671	43,3
Tolna	9 615	69,3	14 478	75,7	12 284	85,8	86 934	56,0
Vas	12 709	76,3	22 648	82,1	15 498	86,7	13 654	66,9
Veszprém	15 037	71,9	24 914	77,1	20 041	85,3	144 266	61,3
Zala	12 511	72,6	22 887	78,8	16 429	85,9	116 538	62,4
Országosan	483 700	69,1	699 288	75,0	650 719	85,0	3 631 415	56,5

Forrás: KSH-népszámlálás 2001.

Megjegyzés: A 15–60 éves népességből levonva a nappali tagozaton tanulókat, a foglalkoztatottak aránya ehhez százalékoltt. Szakmunkás végzettségű = szakmunkás és szakiskolai végzettségű.

AZ INGÁZÁS A FOGLALKOZTATOTTAK VÉGZETTSÉGÉNEK ÖSSZEFÜGGÉSÉBEN

Az ingázás a területi mobilitás egyik eleme. Így nevezzük azt a jelenséget, amikor az aktív keresőnek más településen van a lakóhelye és munkahelye, tehát amikor lakóhelyéről a munkahelyére megy, településhatárt lép át. Megkülönböztetjük a napi ingázást, amikor a személy naponta utazik a lakóhelyéről a munkahelyére és onnan vissza, és a heti vagy annál ritkább ingázást, amikor a személynek a munkahelyével azonos településen ideiglenes lakóhelye van (ahová elvben ideiglenesen bejelentkezett), és csak hetente, hétvégén vagy annál ritkábban utazik haza állandó lakhelyére (Szabó 1998). Az ingázást, mint tömeges jelenséget elsősorban az erőltetett ütemű iparosítás

Szociológiai Szemle 2009/2.

hozta létre az 1950-es években, ami együtt járt nagyarányú társadalmi mobilitással, ezen belül a mezőgazdaságból az ipar felé irányuló átrétegződés kapcsán – a lakóhely-változtatások (vándorlások) megélénkülése mellett – a napi ingázás szerepe is egyre jelentősebbé vált.

A *napi ingázók* száma az ötvenes évek iparosítása következtében ugrásszerűen megnőtt. 1960-ban 636 ezer napi ingázó az aktív keresők 13,4 százalékát tette ki. A hatvanas években az ingázók száma elsősorban az iparosítás, a szövetkezetesítések, másodsorban a viszonylag számottevő női-munkaerőtartalék munkába állása révén jelentősen és folyamatosan gyorsan emelkedett. 1970-ben már 977 ezren jártak naponta lakóhelyüktől eltérő településen lévő munkahelyre dolgozni, vagyis az összes aktív kereső egyötöde ingázott. Bár az ingázók nagyobb arányban voltak férfiak, a női ingázók száma tíz év alatt több mint kétszeresére növekedett. A hetvenes években az ingázók száma tovább növekedett, bár a változás dinamikája mérséklődött. Az ingázók hetvenes évekbeli növekedését a női munkavállalás folytatódása, a település- és területfejlesztési politika módosulása, és az addig településenkénti mezőgazdasági szövetkezetek egyesítésével járó változások okozták. A hatvanas évektől a nyolcvanas évekig – a településen belül költözőkhöz hasonlóan – a napi ingázások mennyiségében is növekedés következett be. Az 1990. évi népszámlálás alapvetően új helyzetet tükrözött. A napi ingázók száma lassan csökkent (tíz év alatt 6 százalékponttal). A trendmódosulás időszaka az adatok jellegéből következően nem határozható meg pontosan, de talán nem járunk messze az igazságtól, ha a nyolcvanas évek második felére tesszük azt. Meg kell jegyezni, hogy az ingázók számának csökkenése, az aktív keresők teljes állományának erőteljesebb (11 százalékos) csökkenésével párhuzamosan ment végbe. A naponta ingázók aránya, az aktív keresők körén belül ebben az időszakban országosan nem csökkent, sőt némileg emelkedett.

Az 1990-es évek első felében tovább fogyott az ingázók száma. E számszerű csökkenés azonban nem vonta maga után az ingázók aktív keresőkön belüli arányának csökkenését, hiszen 1990 óta a naponta ingázók állománya lassabban mérséklődött, mint az aktív keresőké.

A rendszerváltozást követő évtized gazdasági folyamatai nemcsak a foglalkoztatottság szintjében, illetve a nemzetgazdaság szerkezetében idéztek elő jelentős változást, hanem a munkahelyek térbeli struktúráját is átrendezték. A nagy létszámú alkalmazottat foglalkoztató ipari üzemek megszűnésével, az ipar szerkezetváltásával az ország egyes területein erőteljesen beszűkült a munkalehetőség, a munkaerő-kínálat különösen a szegényebb térségekben általában nagyobb a keresletnél. Ez egyrészt azt eredményezi, hogy a munkáltatók meglehetősen nagy kínálatból választhatják ki a számukra megfelelő munkaerőt, másrészt pedig arra készteti a munkavállalókat, hogy máshol keressenek munkát.

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a munkaerő mobilabb lett, bár a napi ingázók száma tovább csökkent (1 millió 102 ezerre), azonban a foglalkoztatottakon belüli részarány jelentősen emelkedett. A gazdaságban lejátszódó folyamatok elsősorban a helybeni munkavállalás esélyét csökkentették. A foglalkoztatottak létszáma 1990 és 2001 között csaknem egyötöddel lett kevesebb. Ezen belül a lakóhelyük településén dolgozók száma közel 25 százalékponttal, a naponta ingázóké mérsékeltebben, mindössze 4 százalékponttal esett vissza. Míg 1990-ben a foglalkoztatottak háromnegyede ugyanazon a településen vállalt munkát, ahol lakott, és csupán minden negyedik mun-

kavállaló járt naponta lakóhelyétől eltérő településre dolgozni, addig 2001-ben a naponta ingázók aránya már 30 százalék. Ezen belül a kistérségi ingázók aránya 15,5 százalék, ők nem csak más településre járnak dolgozni, hanem másik kistérségbe, ami az esetek jelentős részében több utazást jelent.

3. táblázat A helyben dolgozók és ingázók száma és aránya 1960–2001

Megnevezés	Összesen	Férfi	Nő	Összesen	Férfi	Nő
	Fő			%		
1960						
Helyben lakó és dolgozó	4 123 616	2 550 789	1 572 827	86,6	83,1	93,0
Naponta ingázó	636 000	517 700	118 300	13,4	16,9	7,0
Összesen	4 759 616	3 068 489	1 691 127	100,0	100,0	100,0
1970						
Helyben lakó és dolgozó	4 011 943	2 225 684	1 786 259	80,4	75,9	86,9
Naponta ingázó	976 733	707 800	268 933	19,6	24,1	13,1
Összesen	4 988 676	2 933 484	2 055 192	100,0	100,0	100,0
1980						
Helyben lakó és dolgozó	3 848 516	2 037 089	1 811 427	76,0	71,1	82,3
Naponta ingázó	1 217 139	828 745	388 394	24,0	28,9	17,7
Összesen	5 065 655	2 865 834	2 199 821	100,0	100,0	100,0
1990						
Helyben lakó és dolgozó	3 380 216	1 768 821	1 611 395	74,7	70,4	80,1
Naponta ingázó	1 144 756	744 099	400 657	25,3	29,6	19,9
Összesen	4 524 972	2 512 920	2 012 052	100,0	100,0	100,0
2001						
Helyben lakó és dolgozó	2 588 564	1 309 721	1 278 543	70,1	65,4	75,8
Naponta ingázó	1 102 005	693 235	408 770	29,9	34,6	24,2
Összesen	3 690 269	2 002 956	1 687 313	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH-népszámlálások.

4. táblázat A helyben dolgozók és ingázók számának változása 1960–2001

Megnevezés	1960=100			Változás az előző népszámláláshoz képest (%)		
	Összesen	Férfi	Nő	Összesen	Férfi	Nő
1970						
Helyben lakó és dolgozó	97,3	87,3	113,6	97,3	87,3	113,6
Naponta ingázó	153,6	136,7	227,3	153,6	136,7	227,3
Összesen	104,8	95,6	121,5	104,8	95,6	121,5
1980						
Helyben lakó és dolgozó	93,3	79,9	115,2	95,9	91,5	101,4
Naponta ingázó	191,4	160,1	328,3	124,6	117,1	144,4
Összesen	106,4	93,4	130,1	101,5	97,7	107,0
1990						
Helyben lakó és dolgozó	82,0	69,3	102,5	87,8	86,8	89,0
Naponta ingázó	180,0	143,7	338,7	94,1	89,8	103,2
Összesen	95,1	81,9	119,0	89,3	87,7	91,5
2001						
Helyben lakó és dolgozó	62,8	51,3	81,3	76,6	74,0	79,3
Naponta ingázó	173,3	133,9	345,5	96,3	93,2	102,0
Összesen	77,5	65,3	99,8	81,6	79,7	83,9

Forrás: KSH-népszámlálások.

Az aránynövekedés nem kizárólag a gazdasági átalakulás következménye. Az utóbbi években a nagyvárosokból igen sokan költöztek ki a környező településekre, zömében olyan, viszonylag stabil anyagi helyzetű családok, amelyekben van megfelelő jövedelemmel rendelkező, foglalkoztatott személy. Nekik viszont általában ott van a munkahelyük, ahol korábban lakott a család, következésképpen azóta bejáró dolgozóként járnak nap mint nap munkába. Ez legjellegzetesebb a budapesti agglomerációban figyelhető meg.

Ha a foglalkoztatottakat iskolai végzettség szerint vizsgáljuk, látjuk, hogy a kistérségek közötti ingázók legnagyobb arányban a legfeljebb általános iskolát végzettek közül kerülnek ki (20,6 százalék), utánuk a különböző szakmai végzettségűek következnek (szakiskola, szakközépiskola) 16-17 százalékkal. Legkevesbé a legalacsonyabb végzettségű munkavállalók ingáznak, a teljesen iskolázatlan munkavállaló népesség 4 százaléka, a befejezetlen általános iskolát végzettek 11 százaléka ingázott. Közöttük a legalacsonyabb a foglalkoztatottság is, csupán 15 százalékuk dolgozott a munkaképes korú népességből 2001-ben. Számukra alig van munkalehetőség.

A *távolsági ingázók* számának csökkenését már az 1980-as évek közepén előre lehetett látni, hiszen ők az ingázók legkevésbé iskolázott és legcsekélyebb munkaerő-piaci pozíciójú rétegét adták. A bekövetkezett események igazolták az előrejelzést, és a rendszerváltás után valóban a távolsági ingázás feltételei alakultak át a legnagyobb mértékben. Annyi bizonyos, hogy a távolsági ingázás nagyságrendje radikálisan csökkent, de maga a jelenség nem tűnt el teljesen. A távolsági ingázók száma Budapesten óvatos becslések szerint legalább tízezres nagyságrendűre tehető.

Ugyanakkor új ingázási forma is megjelent a hagyományosokon túl. Eddig csak azt lehetett (volt értelmes) vizsgálni, hogy az állandó székhelyű munkahelyekre honnan indult (melyik településről) indult el dolgozni egy-egy munkavállaló. Mára tarkább kép alakult ki, két ok miatt. Az egyik, hogy értelmes kérdésfelvetés, hogy naponta *külföldre* jár-e el az egyén. A másik, hogy mennyire változik az a telephely, ahová dolgozni jár. A napi ingázással együtt járó külföldi munkavállalás főleg a határszélen élőkre jellemző. A változó székhelyen és településen végzett munkák főként az építőiparra, vándorkereskedelemre (pl. vásárolás), ügynökökre jellemzőek. Ez utóbbi csoportokat kutatásunkba technikai, statisztikai okokból nem tudtuk bevonni – valójában nem is lett volna értelme. Ha a kutató statisztikai adatokkal operál – ezt teszik a területi kutatók rendszerint –, nem tud kitérni „fringers” csoportokra. Az utóbbiak statisztikailag töredék százalékot jelentenek, értelmezésük az országos statisztikákban kis arányuk miatt alig lehetséges.

Az ingázás nagyobbik része a megyén belül zajlik le. Jellemző, hogy 2001-ben például 19 megyéből 14-ben az ingázók legalább kétharmada saját megyéjében vállalt munkát. 12 megyében és a fővárosban a foglalkoztatottak több mint 90 százaléka vagy nem ingázott, vagy a megyén belül ingázott.

Egy-egy megye munkaerő-piacának fejlettségét azzal is lehet mérni, hogy az ingázás tekintetében bevándorlási nyereség jellemzi-e. A megyék döntő többségét – 14-et – az ingázási veszteség jellemzi. A legnagyobb nyeresége (146 ezer fő) az ingázásból a fővárosnak volt, azaz a helyi lakosú foglalkoztatottak 20 százaléka (az egyértelműen a fővárosi munkahelyekre vetítve 17 százaléka). A többi ingázási nyereséget is felmutató megyében az arányok már lényegesen kisebbek, s általában a helyi munkaerő-piac százaléka alatt van (0,1-1,8 százalék között ingadozik). A főváros jelentős mértékű ingázási nyereségének döntő forrása Pest megye: e megyének „vesztesége” (egyenlegben) 110 ezer fő (ennyivel haladta meg az elvándorlás a bevándorlást).

Feltűnő, hogy az elmaradott régiókban fekvő megyékből alig van – ingázás révén – kiáramlás. A viszonylag legnagyobb veszteséget, az egyébként kedvező munkaerő-piaci mutatójú Komárom-Esztergom megye szenvedte el, ahol a megyében élő foglalkoztatottak – egyenlegében – 11 százaléka más megyében dolgozik. Ezt az arányt közelíti Nógrád megye, ahol a veszteség 9,4 százalékos. E két megyéhez képest már csak lényegesen alacsonyabb értékek következnek. Heves és Veszprém megye foglalkoztatottainak 4 százaléka talál máshol munkát. Ehhez képest BAZ és az észak-alföldi megyék napi elvándorlási aránya 1 százalék körüli, amit magyaráz az is, hogy a kedvező munkaerő-piaci adottságú térségek nagyon távol találhatók. E megyék lakosai helyzetének javítása csak a heti ingázás révén képzelhető el, ami a két lakással rendelkezőről (illetve bejelentés nélkül élőkről) rendelkezésre álló információk révén válhat megismerhetővé. Természetesen csak akkor, hogyha a jelenlegi kedvezőtlen helyzet fennmarad, és e térségek gazdasága nem indul valamilyen fejlődésnek.

Az ingázók kistérségi elemzése azt mutatják meg, hogy az adott kistérségben lakó foglalkoztatottak (dolgozók) hány százaléka jár más kistérségbe dolgozni. Ez alapján egyértelműen kimagaslik a budapesti agglomeráció a rendkívül magas ingázási arányával, valamint Fejér megye, főleg Velencei tó környéke, Székesfehérvár, Veszprém, Komárom-Esztergom megye kistérségei. Ingázási arány magas még Vas megyében, ebben valószínűleg közrejátszik Ausztria közelsége is. Nagyon alacsony az ingázás aránya szinte az egész Alföldön és Dél-Dunántúl legnagyobb részén. Ennek oka, részben az, hogy nincs megfelelő munkalehetőség elérhető távolságon belül, részben pedig az, hogy a foglalkoztatottak jelentős része mezőgazdaságban dolgozik a lakóhelyén vagy annak közelében.

5. táblázat Kistérségi ingázók aránya legmagasabb iskolai végzettség szerint 2001-ben, (%)

Összes ingázó	15,5
Telesen iskolázatlan	4,0
Befejezetlen általános iskolával rendelkezik	11,3
Általános iskolát végzett	20,6
Szakközépiskolát végzett	16,8
Érettségizett	15,1
– Gimnáziumi érettségi	13,9
– Szakközépiskolai érettségi	16,1
Diploma	14,7

Az ingázók számának *iskolai végzettség szerinti* összetételében a következő tendenciák látszanak:

1. A befejezetlen általános iskolai végzettségű munkavállalók ingázási aránya alacsony, de jelentős területi eltérés mutatható ki. Nagy számban vannak olyan kistérségek, ahol senki nem ingázik ilyen alacsony végzettséggel. Ezek részben éppen a legszegényebb kistérségek közül kerülnek ki, ahol a legmagasabb az alacsony iskolázottságúak aránya. Ilyen kistérség például Szikszó, Szerencs és több Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kistérség. Valamint több Szabolcs-Szatmár megyében található kistérség (pl. Tiszavasvári, Nagykálló). Másrészt viszont több olyan kistérség is található ebben a kategóriában, amelyek az ország északnyugati, gazdagabb részén fekszenek, itt azonban nagyon alacsony az ilyen iskolázottságú aktív munkavállaló. Magas az arány Budapest és Balaton környékén, környékén. Közép-Dunántúl legtöbb kistérségében (pl. Mór), a Jászságban, Salgótarján környékén.

2. A legfeljebb általános iskolát végzett munkavállalók lényegesen magasabb arányban ingáznak, országosan majdnem kétszer annyian, mint az alacsonyabb végzettségűek. A legfőbb területi különbség, hogy a nyugati határ mentén jóval magasabb az ingázók aránya. Ennek oka, hogy ők jobban el tudnak helyezkedni a több munkalehetőséget biztosító nyugati területeken, mint keleten. Más tekintetben hasonló tendenciák látszanak, mint az előzőekben. Az adatok szórása is megegyezik, különbség az, hogy nincs egyetlen kistérség sem, ahol ne érné el legalább a 2 százalékot az ingázók aránya.

3. A közhiedelemmel ellentétben a szakmunkás (szakiskolai) végzettségű munkavállalók ingázása kisebb mértékű, mint az alacsonyabb végzettségűeké. Elsősorban Budapest környékére, és Győr, Veszprém, Székesfehérvár környékére korlátozódik, még Vas megyében is jelentős. Érdekes, hogy az Alföldön teljesen elenyésző, beleértve Szeged és Debrecen környékét is. Még nagyobb egyenlőtlenséget találunk, ha figyelembe vesszük a szakmunkás végzettségű népesség arányát is. Észak-Dunántúlon kiugróan magas az ilyen végzettségű népesség aránya. *Ha megnézzünk, hogy szakmunkás végzettséggel rendelkezők közül hány százalék foglalkoztatott, szinte „felborul” az ország, az észak-nyugati és nyugati területen kiugróan magas az arányuk, az észak-keletin nagyon alacsony.* Ez az egyenlőtlenség jellemző a két térség fejlettségére is. A régiók közötti nagy távolság, a közlekedési nehézségek és a lakóhely-változtatás hagyományos nehézségei megakadályozzák a keleten élő szakmunkás végzettségűeket az ingázásban. Valószínűleg a jobb szakmával rendelkező részük elköltözik a nyugati országrészbe.

4. Az érettségivel rendelkező ingázó dolgozók vonatkozásában is hasonló tendenciák bontakoznak ki. Magasabb az ingázási arány a szakközépiskolával rendelkezők körében, mint a csak gimnáziumi végzettségűeknél, ami arra utalhat, hogy a képzetebb, szakmával rendelkezők munkájára nagyobb a kereslet, mint a szakmával nem rendelkező érettségizettekére. Az ingázási arány kiugróan magas Budapest környéki, közép-dunántúli és néhány nyugat-dunántúli kistérségben. Az Alföldön és Dél-Dunántúlon rendkívül alacsony.

5. A diplomával rendelkező ingázók területi megoszlása más képet mutat. Egyértelműen látszik a nagyobb centrumokba, megyeszékhelyekre, felsőoktatási centrumoknak tekinthető központokba az ingázás. Itt is természetesen elsősorban Budapestet kell említeni: a fővárosból kitelepülők között nagy számban találhatók meg a felsőfokú végzettségűen, akik visszajárnak dolgozni. Kiemelkedő Budaörs, ahonnan a diplomával rendelkező munkavállalók 78 százaléka máshova, elsősorban Budapestre ingázik, de ide sorolható Pilisvörösvár, Dunakeszi, Veresegyház is (a diplomások kb. 40 százaléka jár máshova dolgozni). A második helyen a Veszprém környékén ingázók vannak, pl. Balatonalmádiból a diplomások 56 százaléka nem a lakóhelyén talál munkát. Jól megfigyelhető ingázási „gyűrűk” alakultak ki sok nagyváros körül: Pécs, Szombathely, Szeged, Székesfehérvár, de Eger, Miskolc, Debrecen környékén is több olyan kistérség van, ahonnan jelentős arányban járnak diplomások a nagyvárosba dolgozni.

ÖSSZEFOGLALÁS

Több mint két évtizede kísérjük figyelemmel a magasabb iskolai fokozatok területi terjedését, kiemelve az e szempontból innovatívnak, stagnálónak vagy leszakadónak látszó térségeket. Ennyi idő távlatából már megbízhatóan megállapíthatók a következők:

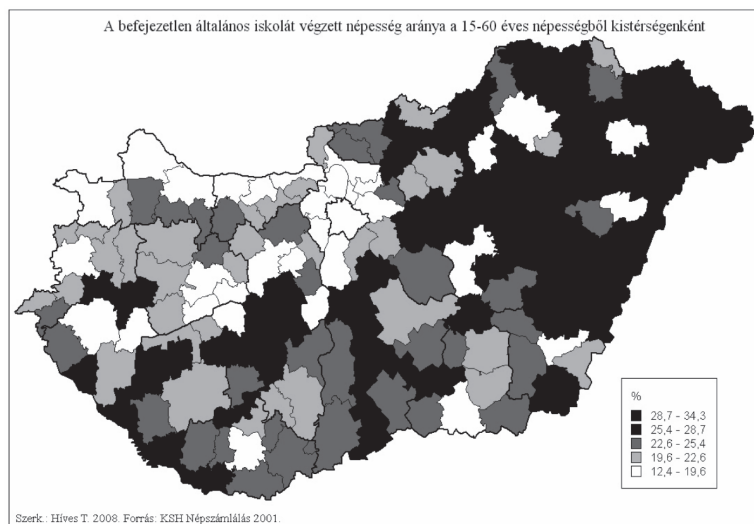
- *A magasabb iskolai fokozatok területi terjedése folytatódik, fő tendenciái nem változnak.*

- A magasabb iskolai fokozatok területi terjedése közben *rögzülnek a kedvezőtlen helyzetű térségek*, amelyeket a lakosság gyenge iskolázottsága jellemez. E térségek az áttekintett időtávban sem tudtak változtatni a helyzetükön.
- *A kedvező adottságú térségek pozíciója is megmaradt.* Az olló két szára – kedvező és kedvezőtlen adottságú térségek között – folyamatosan nyílik. .
- *A munkaerőpiac egyike a kedvező vagy kedvezőtlen helyzet összetevőinek.* Az alacsony iskolázottságúak vannak leginkább kitéve a munkanélküliségnek. Azokban a térségeken, ahol ők élnek, a legkevesebb a munkaalkalom (a foglalkoztatottságon mérve). A magasabban iskolázottak közül *elsősorban a diplomások kapnak mindenütt munkát*, függetlenül a lakóhelyi térség fejlettségétől vagy fejletlenségétől.
- Az *ingázás* – amelyről azt szokás gondolni, hogy egyik megoldása a munkaerő-piac területi különbségeinek -, volumenében nőtt ugyan az elmúlt másfél évtizedben, *területileg és iskolázottság szempontjából erősen szóródik.* Nem vagy kis mértékben tudnak ingázni az alacsonyan iskolázottak (a szakmunkások közül is inkább az elméletigényesebb szakmával rendelkezők, akik szakközépiskolában érettségiztek). Ingázni elsősorban a dinamikusabb területekről lehet és szokás. *Az elmaradó, leszakadó, hátrányos helyzetű térségekben élők még ingázással sem tudnak segíteni magukon.*

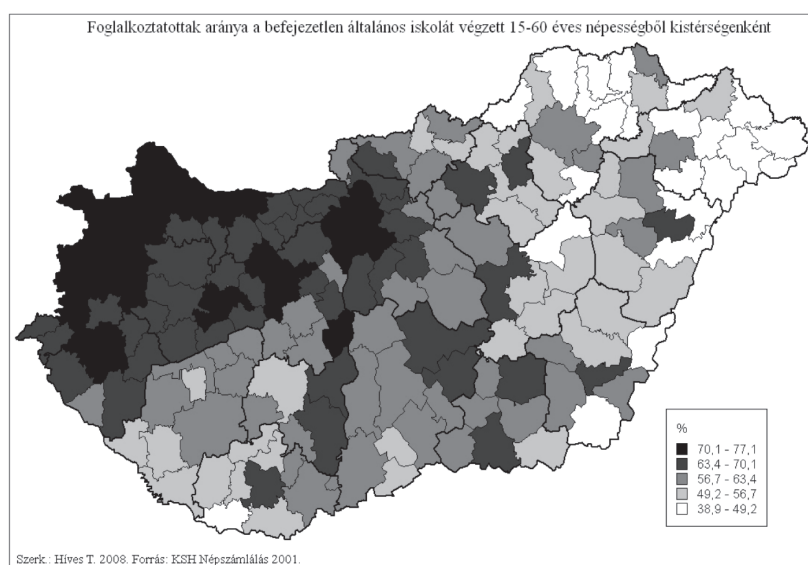
IRODALOM

- Enyedi Gy. szerk. (1993): *Társadalmi-területi egyenlőtlenségek Magyarországon*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó.
- Faluvégi A. (2008): *Tájékoztató a kiemelten támogatott kistérségekről*. Budapest: KSH.
- Forray R.K. (2008): *Pályakezdő cigány munkanélküliek álláskereső stratégiái*. Pécs: Gypsy Studies.
- Forray R.K.–Híves T. (2005) A szakképzés szerkezete az ország kistérségeiben. *Szakképzési Szemle*, 1: 7–25.
- Forray R.K.–Híves T. (2008): A foglalkoztatottság és a munkanélküliség szerkezetét befolyásoló társadalmi-területi tényezők. OFA Kiadvány, letölthető: http://www.ofa.hu/index.php?WG_NODE=WebPageReader&WG_OID=PAGfa9959790d415b838
- Forray R.K.–Kozma T. (2000a): *Regionális folyamatok és térségi oktatáspolitikai*. Educatio Füzetek.
- Forray R.K.–Kozma T. (2000b) Az oktatáspolitikai regionális hatásai. *Magyar Pedagógia*, 2:123–140.
- Fóti J.–Lakatos M. (2004): *Foglalkoztatottság és munkanélküliség – A foglalkoztatottak főbb jellemzői*. Budapest: OFA kiadvány.
- Híves T. (2004): A felsőfokú végzettségűek területi megoszlása. *E-learning, Education*, 3: 165–170.
- Rechnitzer J.–Smahó M. (2005): *A humán erőforrások a regionális sajátosságai az átmenetben*. Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Intézet, KTI Könyvek.
- Szabó P. (1998): A napi ingázás kérdésköre a kilencvenes években Magyarországon. *Tér és Társadalom*, 4: 69–89.

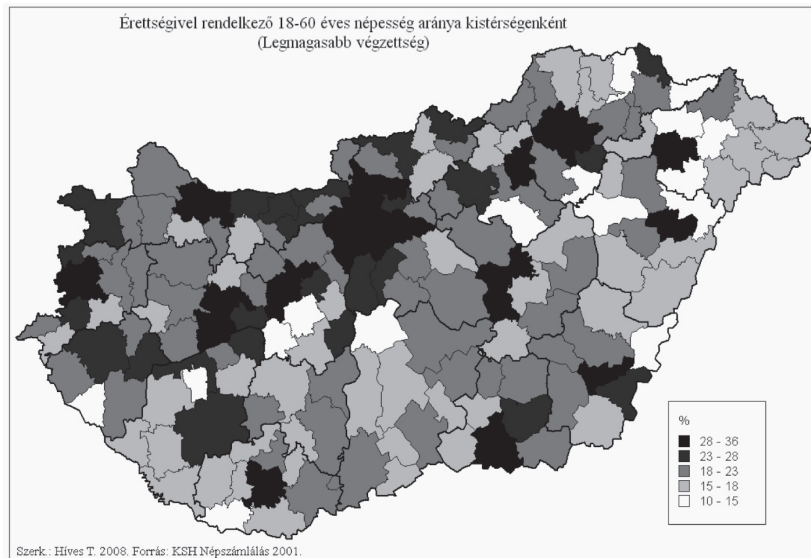
FÜGGELÉK – TÉRKÉPEK

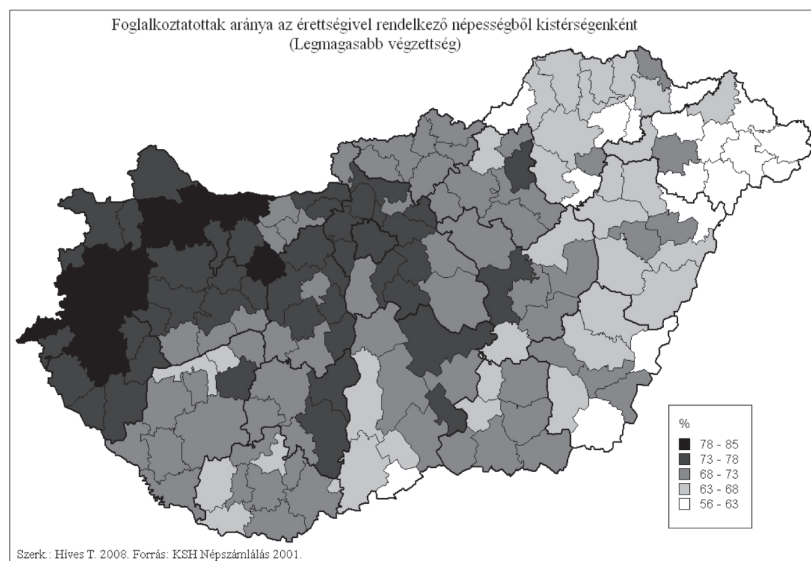
1. térkép A befejezetlen általános iskolát végzett népesség aránya a 15–60 éves népességből kistérségenként
Forrás: KSH Népszámlálás 2001.

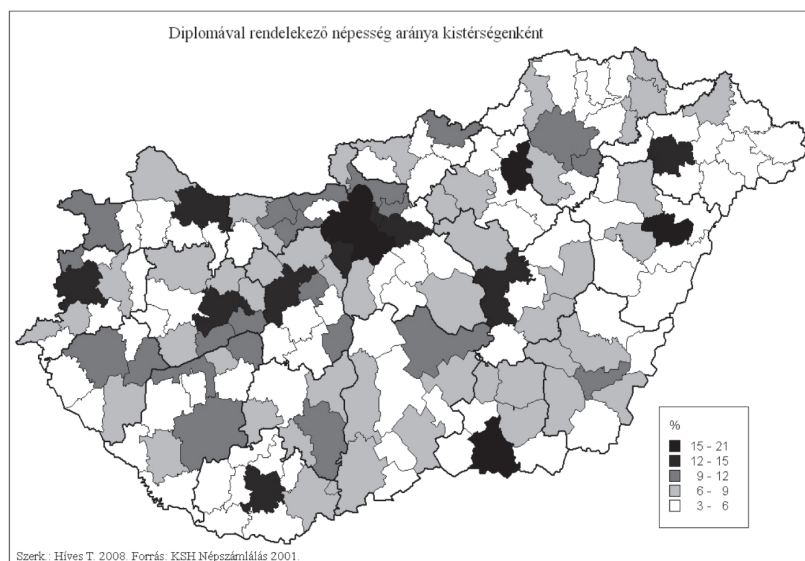
2. térkép Foglalkoztatottak aránya a befejezetlen általános iskolát végzett 15–60 éves népességből kistérségenként
Forrás: KSH Népszámlálás 2001.

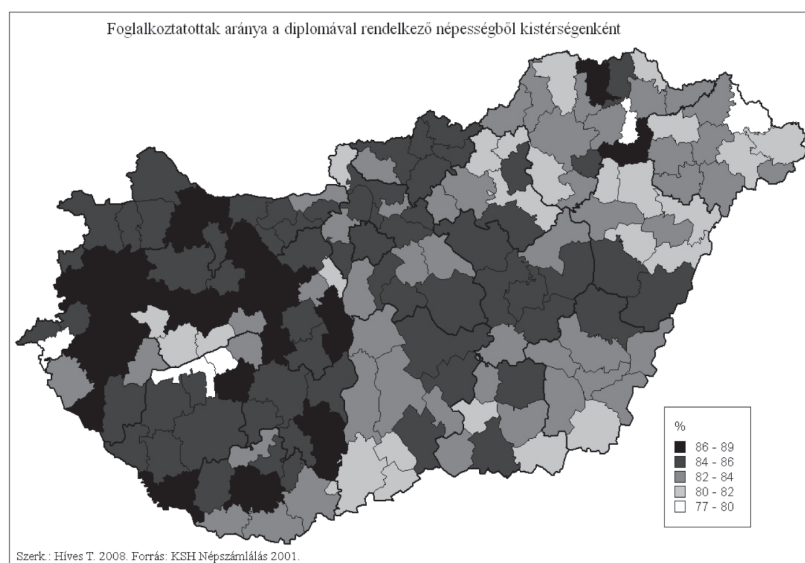
3. térkép Érettségivel rendelkező 15-60 éves népesség aránya kistérségenként
(Legmagasabb végzettség)
Forrás: KSH Népszámlálás 2001.

4. térkép Foglalkoztatottak aránya az érettségivel rendelkező népességből
kistérségenként (Legmagasabb végzettség)
Forrás: KSH Népszámlálás 2001.

5. térkép Diplomával rendelkező népesség aránya kistérségenként
Forrás: KSH Népszámlálás 2001.

6. térkép Foglalkoztatottak aránya a diplomával rendelkező népességből kistérségenként
Forrás: KSH Népszámlálás 2001.